

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԵԵՂԵՑԻՈՑ

Զ.

ՀԱՅ ՀՈԳԵԻՈՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՑԵՆՋԻ ԽՆՈՒՐ

Իմիտական - արարողական կէտերու վերաբերմամբ իր թելադրութիւնները յընդհանուրն սպառնիլէ վերջ, ԶեկՈՒՑՈՒՄը կ'անցնի «Ընդհանուր հարցեր» մակարկին ներքեւ զլիաւորուած կարգ մը ուրիշ խնդիրներու, որոնք կրօնական կեանքի և եկեղեցական կենցաղի ընկերային և ընտանեկան, նիւթական և բարոյական կողմերուն և պաշտամունքային կատարողութեան ինչ ինչ պայմաններուն կը պատկանին, ինչպէս են Տոմարը և Լեզուն։ Ու աստոնց մէջ առաջին կը դնէ «Հոգևորականութեան ցենճը»։

Ցենճը Գերմաներէն բառ է, կ'երևի Ռուսերէնի ճամբով մտած կողմէս հայ կիրարկումի մէջ, և կը նշանակէ «արտօնութիւն», «տիտղոս», «ուսումնական բարձր վկայական» կային. — ըստ այսմ, «Հայ հոգևորականութեան ցենճի խնդիր» արտայայտութիւնը ակնարկութիւն կամ յանձնարարութիւն է այն պայմաններուն կամ միջոցներուն՝ զորս հարկ է ի նկատի ունենալ, որպէս զի կանոնաւոր զարգացում և բարձր վկայական չունեցող մը իրաւունք չունենայ յետ այսու հոգևորականութեան կարգ առնելու։ Պարզ է միտք բանին. ինչ որ մենք առհասարակ սովորական կերպով կամ առ առաւելն թեթեւ ստու-

թիւնը, զիտակցութիւն՝ որ կրնայ կազմաւորուիլ միմիայն մեր արդի՝ ապրող ու շնչող և հասակ նետող հայկական պետութեան հաստատ ու ապահով հիմքի վրայ։ Ազօթող ենք որ ոչ մէկ հայ մարդ դուրս մնայ մեր ազգային ճակատագրի միասնութեան այդ կենսահաստատ զիտակցութենէն։ Վասնզի Սարգարապատի հերոսամարտը և Մայիս 28ը կերտողներու իտէալները իրազործուեցան Նոյեմբեր 29ի ճանապարհով։ Վկայ՝ մեր օրերու Հայաստանը իր վիթխարի իրազործումներով, մխիթարութիւնը և հպարտանքը համայն Հայութեան։

Մենք կը հաւատանք նաև որ ինչ որ կը հասկնայ մեր Ժողովուրդը Հայ Դատ ըսելով, հնարաւոր պիտի ըլլայ օր մը իրականացնել Նոյն 29 Նոյեմբերեան ճանապարհով։ Հեռու մեզմէ Հայ Դատ հետապնդել՝ հակադրուելով արդի ծաղկած մեր Մայր Հայրենիքին։ Հեռու մեզմէ յոյսեր կապել հնարաւոր պատերազմի մը սանձագերծման հետ, Արևմուտքի և Արևելքի միջև։

Հայոց Մայր Հայրենիքի և հետևաբար նաև Հայ Եկեղեցւոյ ճակատագրերը կը մնան ամրապէս խառնախառն ազգամիջեան համերաշխ զործակցութեան փրկարար հրամայականի յաղթանակի վրայ։

«Իսկ այժմիկ ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի դուք որ երբեմն հեռաւորքն էիք, մերձաւորք եղբուք արեամբն Քրիստոսի։ Զի նա է խաղաղութիւն մեր որ արար գերկոսեան մի ... և եկն աւետարանեաց խաղաղութիւն ձեզ հեռաւորաց և խաղաղութիւն մերձաւորաց» (Եփես. Բ. 1, 3-14, 17)։ Ամէն։

րագծումով մը յաճախ կ'որակենք կրթութիւնը եկեղեցականութիւն, Զեյնոյի Մը քիչ մը զարգմանակեալ պնդումով կ'որակէ այդ ցնեղ բառին տակ :

Այսպէս կամ այնպէս ուրեմն, հարցը կղերին ուսման, զարգացման և կրթութեան վրայ է :

Բարեկարգութեան ծրագրին այս կամ այն սկզբունքին կամ անոր զործագրութեան սա կամ նա կէտին մասին տարակարծութիւն կարելի և ներելի է անշուշտ, բայց երբ հարցը եկեղեցականութեան մտաւորական հաստատեալ արժանաւորութեան շուրջ կը դառնայ, ո՞վ պիտի ուղէր խլով ընել կամ համարձակէր անհամամիտ լինիլ այդ մասին : Կարելի է աւելի առաջ երթալ և ըսել նոյնիսկ, ծրագրին ամենամեծ մասը հնար է թերիս, ի ստիպել հարկին, յապաղեցնել կամ առկախել, բայց այս մէկը, եկեղեցականներու կրթութեան դործը, անյետաձգելի է ամենայն իրաւամբ : Բարեկարգութեան առանցքն է անիկա և նախապայմանը : Առանց զարգացեալ հոգևորականութեան, բարեկարգութիւնը եթէ բարձրագոյն յանձնարարութեան վրայ և ազգային հանրական ջանադրութեամբ երկնուի և մարմին առնէ իսկ, կը մեռնի բնդփոյթ իր խանձարուքին մէջ նոյնիսկ : Վասնզի ան, եկեղեցւոյ պատրաստուած և բարձրիտէպնեքու ձգտումովը հոգիացած պաշտօնէութիւնն է միայն որ կրնայ կրօնական կեանքին մէջ արգասաւորել հաւատքով մշակուած բարոյականի վերածնութիւն, որ բուն բարեկարգութիւնն է, բառին խորագոյն իմաստովը : Օրինակը հեռու չէ մեր տեսողութենէն, ինքզինքնին «բարեկարգութեան» պիտակին տակ յայտարարող կրօնական համայնքներուն մէջ, երբ պաշտօնեան ուսուցիչի յաւակնութիւններ միայն ունի իբրև պատրաստութիւն հոգւոյ և մտքի, ամէն ինչ — սեղան, բեմ և հասարակական կեանք — խելագութեան և խառնակութեան տեսարան միայն կը պարզէ ամէն օր : մինչ ուրիշ համայնքներուն մէջ, ուր այդ պիտակին կամ դրօշին անունն իսկ չկայ, զիտենք ամէնքս ալ թէ սրտով և իմացականութեամբ զարգարուած զործիչներ ինչ երջանիկ արդիւնքներով կը փառաւորուին շարունակ :

Բայց աւելորդ պիտի ըլլար յամենալ կէտի մը առջև, որ չի կրնար վիճելի նկատուիլ ոչ մէկի համար : Անցնինք ուրեմն ուղղակի մեր ըսելիքին :

Ի՞նչպէս պէտք է ըմբռնել եկեղեցականին զարգացումը : անհրաժեշտ է այս հարցումը ներկայի գրեթէ հասարակաց դարձած այն զգացումին առջև, որ կը թուի հոգևորականին համար զոհացուցիչ համարել որեւէ կարգի կամ ասպարէզի վերաբերեալ զարգացում : բաւական է որ զրական, զիտական և նոյն իսկ ճարտարարուեստական առաւելութեան մը փայլն ունենայ ան : Կ. Պոլսոյ մեծերը ժամանակին Երուսաղէմի Պատրիարքութեան արժանի նկատած էին Եսայի Սրբազանը, հայուած՝ անոր զխաւորաբար կալուանիգմի և լուսանկարչութեան յարմարութիւններէն : Կ'ըսեն թէ Դէորդ Դ. ի մահէն ետքը, երբ անոր իբրև յաջորդ ընտրուած Ներսէս Վարժապետեան ևս հրաժարեցաւ մօտալուտ մահուան նախազգացումով, և բարդութիւններու պատկերը սկսաւ ստուերագծուիլ միտքերու մէջ, մեծերու նայուածքը նորէն փորձուեցաւ ուղղուիլ ազգային և Եւրոպական՝ բայց աւելի ոչ կրօնական ուսումներով զարգացած յարգելի անձնաւորութիւններու : Այսպէս կամ այնպէս, այսօր ալ իրողութիւնն

այն է՝ որ երբ նոր ֆահանայի կամ՝ եկեղեցւոյ հոգևորական դասը զօրացնելու լուրջ պէտք մը կը զգացուի, առաւելագոյն հաւանութեան կ'արժանանան — երբ մանաւանդ իրենք այդ ուղղութեամբ միտում ցուցնեն — ապա աւարուեալ տից վկայականներով ճոխացած տնձեր, ու ոչ ոք, զէթ այդ առթիւ, լրջօրէն կը մտածէ եկեղեցական կրթութեան պէտքին մասին:

Եւ սակայն, ներուի՝ մեզի շեշտել թէ կարևորն ու կարևորագոյնը այն է՝ որ հոգևորականութիւնն ալ, ինչպէս բոլոր ուրիշ ասպարէզներու պատկանեալ պաշտօնէութիւն կամ աշխատաւորութիւն, «ըստ իւրում սեռի» կրթութեամբ և զարգացմամբ պատրաստուի իր դերին: Այդ մասին «մենք պէտք չէ նմանինք կաթոլիկներուն, կ'ըսէր Օրմանեան Սրբազան, որոնք եկեղեցական կրթութիւնը մանուկ հասակէն կու տան ընծայացուին կամ ընծայեալին, հոգւոյն ճերմակ տախտակին վրայ կանուխէն դրոշմելով կղերականութեան կադապարը, և տղան իր աղածրի տարիքին մէջ ըստ այսմ կերպաւորելով (modeler), կերտելով իրեն հոգևորականացու:» Լաւագոյն կը համարէր նա որ մենք ոչ թէ՛ այսպէս ասած՝ եկեղեցական շինենք, այլ՝ եկեղեցականութեան ցանկացողը՝ այսինքն իր մէջ անոր կոչումն զգացողը պատրաստենք միայն իր նպատակին: Կաթոլիկ կրթութեան կերպը ան կը նկատէր մաքի և այլ ընդունակութեանց տեսակ մը մասնակի՝ ընդարմացում ի նպատակ կղերական ոգւոյ, և ասիկա կը համարէր, անշուշտ շատ իրաւամբ, ոչ միայն ըստ ինքեան անբնականոն, այլ նաև անարդար՝ նոյնիսկ կրօնական զգացման և եկեղեցական ուղղմանութեան տեսակէտով, քանի որ հոգևորականը, իրեն կեանքի բոլոր մարդերուն հետ աւրնչութիւն ունեցող պաշտօնեայ, պէտք է բաւականապէս ծանօթ և խելամուտ լինի կեանքի բոլոր կողմերուն և երեւոյթներուն, կարենալու համար լի ու լի գիտակցութեամբ կատարել իր պարտականութիւնները:

Անվերապահօրէն և անմիջապէս ըսենք այստեղ թէ մենք բաւական ժամանակէ ի վեր համամիտ չենք մեր մեծանուն ուսուցչին և հոգեծնողին այդ տեսութեան: Այդ դատումը, անշուշտ ճիշդ՝ միջնադարեան ժամանակներու կամ իր ատենին, այսինքն մինչև դար մը առաջ, զուցէ դեռ գոյութիւն ունեցած և նոյն կարգի լսմորումներով կազմաւորուած Կաթոլիկ կղերական դասընթացներու համար, ներկայիս համար մասնաւորաբար չի կրնար ուղիղ համարուիլ: Հարկ է խոստովանիլ թէ՛ շուրջ դարէ մը ի վեր Կաթոլիկ եկեղեցին իր կղերական կրթութեան և ուսուցումի գործը այնքան կերպարանափոխած է նոր սկզբունքներով, ըմբռնումներով և մեթոտներով որ Օրմանեան Սրբազանի կարծիքը, ձեապէս թէ և հրապուրիչ, էապէս պատրոկական է և նոյնիսկ քիչ մը բռնագրգռիկ:

Կ'ուզէինք ըսել, մեր կարծիքն այն է թէ հոգևորականը սկիզբէն իսկ հոգևորականութեան յատուկ կրթութեամբ պէտք է պատրաստուի իր ասպարէզին: Վարժապետեանի, Իգմիրլեանի և Դուրեանի նման դէմքեր, որոնք առանց մասնաւոր կրօնական կրթութեան՝ հասած արժանաւոր եկեղեցականներ են եղած, անվերադառնալի բացառութիւններ են ներկայիս, զի այժմ այլևս չկան ու չեն կրնար դժբախտաբար լինել ոչ թունդ կրօնական ուղով տողորուած ընտանեկան այն մթնոլորտները, ուր մեծցած էր անոնց մանկութիւնը, և ոչ կրօ-

նաշունչ և եկեղեցագիտական նիւթերու առատութեամբ յօրինուած ուսուցումի ծրագիրները, որոնց վրայ լարուած էին այն վարժարանները, ուր անցաւ անոնց դպրոցական կեանքը։ Ոչ. անտեղի է հոգևորականներուն համար վաղուց ինքնուրոյն կրթութեան զաղափարին հանդէպ որևէ մտավախութիւն. բացորոշ օրինակներ կը քաջալերեն զմեզ այդ մասին. կարելի չէ բնաւ ըսել թէ կաթիլի զարգացած կղերին համար անկոխ գետիններ եղած են ոչ-կրօնական նիւթերը. ուսման բուն կրօնական տարրերէն զատ, որոնց մէջ անշուշտ առաւելապէս զօրաւոր են եղած, անոնք առհասարակ աչքառու են դարձած և յաճախ նոյնիսկ մասնագիտական հատութեան և ձեռնհասութեան տիրացած՝ դպրութեանց, գիտութեանց և նոյնիսկ արուեստից բոլոր ճիւղերուն մէջ. ու եթէ, կրթութեան անսահման ընդհանրացման և աշխարհականացման հետեանքով այլևս ամէնքը բոլորովին չեն կրնար արժեցնել ժողովուրդին մէջ մտաւորականութեան ռահվիրայի և ուղղիչի դերքը զոր էր երբեմն ունէր հոգևորականութիւնը, նուազ ուշագրաւ չէ սակայն դիրքն ու դերը զոր ունին անոնցմէ լաւագոյնները իմացական ընդհանուր զարգացման մէջ։ Այս տեսակէտով Օրմանեան Սրբազան ինքզինքը կը հերքէ նոյնիսկ. որովհետեւ, հակառակ որ շատ մօնուկ հասակէն կաղապարուած պիտի կարծուէր լոկ կղերական կրթութեան մէջ, ունէր մասամբ ընդարձակ զարգացում, ինչ որ իրեն կարելի կ'ընէր բազմաբովանդակ այն աշխարհայեացքը որ իր նկարագրին ամենէն կարկառուն գիծը եղաւ։

Ուրեմն, ուրոյն կրթութիւն եկեղեցականաց համար. ա՛յս է մեր անխախտ համոզումը։ Ինչպէս փաստաբանը, բժիշկը և քաղաքական գործիչը՝ իրենց ասպարէզներուն, նոյնպէս հոգևորականը իր կոչումին պէտք է պատրաստուի յատուկ դաստիարակութեամբ. ու վերջինը՝ աւելի աստիճանով մը տալաւին, զի մինչ անոնք որոշ ժամանակէ մը յետոյ է որ պիտի ընտրեն մասնագիտութիւնը, հոգևորականը նախակրթութենէն նոյնիսկ պէտք է մտնէ իր արահետին մէջ. և ա՛յս է լաւագոյնն ու բանաւորը. ըստ որում, անոնցը, ինչպէս նկատեցինք, ասպարէզ է, հարկի ստիպմամբ կամ ճաշակի բերումով ընտրուած, իսկ անորը՝ կոչում, որուն մարդ պէտք է հոգում և խորապէս նուիրուի, իր բարքն ու «բոյս բարուց»ը յատուկ փորձարկութեամբ պատշաճեցնելով անոր։ Բայց այդ կրթութիւնը պէտք է որ թէ՛ նախնական, թէ՛ երկրորդական և թէ՛ բարձրագոյն աստիճաններուն մէջ, լայն գետինի մը վրայ դրուած ըլլայ. այսինքն ընծայացուն այդ չրջաններուն մէջ ալ ընդհանուր առմամբ ուսանի այն բոլոր առարկաները, զորս կ'ուսուցանեն բուն աշխարհիկ վարժարաններուն մէջ, միայն կրօնական և ազգային նիւթերուն տալով միշտ առաւելութիւն, որպէսզի հոգեւից և հայաշունչ դաստիարակութեան այն մթնոլորտին մէջ, որ կրօնական նոյն դպրոցներուն մթնոլորտը պէտք է ըլլայ, և հետզհետէ վաղուց կազմաւորուի տղուն մէջ ապագայ զարգացեալ հոգեւէր և ազգասէր եկեղեցականը։

Աւելորդ չլինի ըսել այստեղ թէ պատրաստութեան այս կերպը հնարաւոր է զլիաւորաբար կուսակրօն եկեղեցականութեան նուիրուածներու համար. իսկ քահանաներուն, այսինքն կանամբի եկեղեցականներուն համար, որոնց

պատրաստութեան գործը բարդ է, քանի որ նախ իրենց ընտրութիւնը կախում ունի ոչ միայն ժողովրդական և ժողովական հաւանութենէ, այլ նաև ապագայ երէցտիկնոջ յօժարութենէն և յարմարութենէն, և հետևաբար կը պակսին նախ ընթաց կրթութեան դիւրութիւնները. պէտք է հարցը նկատի առնուի մասնաւոր կերպով, ամուրի և ամուսնացեալ եկեղեցականութեան մասին խօսուած ատեն:

Մասնաւորելով մեր խօսքը եկեղեցական դպրոցներու նախնական և երկրորդական աստիճաններուն, պէտք չէ անոնց դրժագրութիւնը համարել բոլորովին անկարելի, դժուարութիւնը՝ աւելի՝ աշակերտներ գտնելուն մէջ է թերևս, ազգին ներկայ վիճակին մէջ յատկապէս. բայց այն ալ չէ բոլորովին անհնարին, ինչպէս այս քանի մը տարիներու փորձն համոզեց զմեզ: Գալով նախնական և երկրորդական շրջաններու աստիճանաւորման, կարելի է իրականացնել զայն, կա՛մ յատուկ և տարանջատ յարկերու մէջ և ուսուցչական մասնաւոր խումբով, ինչպէս կ'ընեն առհասարակ Լատինները, և կամ պարզապէս երկրորդականին կցելով նախապատրաստականի ընթացք մը, ինչպէս փորձած ենք մենք ընել այսօր:

Կը մնայ նկատի առնել բարձրագոյն դասընթացքին հարցը, որուն կը հայի մասնաւորաբար ԶեկՈՒՅՈՒՄԻՆ ՅԵՆԳԻ զուխը:

Հոգևորականներու կրթութեան բարձրագոյն դասընթացքը անոնց այլևս բուն մասնագիտական ուսմանց շրջանն է. այդ միջոցին կ'աւանդուին բուն կրօնական առարկաները, և արտաքիններէն անոնք որ անձուկ կապ մը ունին անոնց հետ. այսինքն Աստուածաբանական, Ս. Գրոց քննաբանական մեկնութեան, Ընդհանուր Եկեղեցւոյ պատմութեան և զրականութեան, եկեղեցական բնութաբանութեան, ընդհանուր կրօններու պատմութեան և իմաստասիրութեան դասեր: Ուսուցումի այս գործը միջոցներու բաւականութեան սահմանին մէջ կատարուեցաւ կէս դար առաջ և յետոյ Էջմիածնի Գէորգեան ճեմարանի և Արմաշի դպրեմանոց մէջ և հիմա այստեղ կը կատարուի մեր Ընծայարանի բաժնին մէջ՝ լաւը լաւագոյնին անյազ տենչին չզոհելու ողջմտութեամբ անշուշտ: Էջմիածին այն ատեն միջոցներ ունեցաւ իր շրջանաւարտներէն ոմանք Եւրոպա դրկելով առաւելագոյն զարգացմամբ ևս ճոխացնելու. Արմաշ, Համիտեան ռէժիմի օրերուն, երբ Եւրոպայէն դարձող երիտասարդ կրօնաւոր մը զաւառական պաշտօնի դրկելը արդէն ամենամեծ դժուարութեանց կը բաղխէր, այդ մասին իր պիւտճէին անձկութեան փաստին մէջ փնտռեց իր չքմեղանքը, բայց, ինչպէս Էջմիածնի համալսարանականներն իսկ կը յայտարարէին, Օրմանեանի և Դուրեանի աշխատակցութեամբ ձեռք բերուած արդիւնքը ցոյց առաւ թէ աննշան չէր գործը որ եկեղեցականներու կրթութեան տեսակէտով կատարուեցաւ այդ միջոցին Չարխափանի հովանիին ներքև:

Իսկ այժմ, երբ ոչ ևս են այն երկուքն ալ, ու անոնց հասուցածներէն մնացեալները, թիւով արդէն իրենց նուազագոյն քանակին վերածուած, և իրենց երեկոյացեալ կեանքին հետ ևս չիջելամերձ են արդէն, ո՛ւր պիտի յանգին հոգևորականներու կրթութեան այնքան ջանքով և երազներով սկսուած և շարունակուած ձեռնարկները:

Գործօնները ընդունինք պահ մը, թէ չկան այլևս, բայց գործին կարևորութիւնը կը մնայ աւելի քան երբեք աղաղակող սաստկութեամբ։ Կ'ապրինք այնպիսի թուականի մը մէջ, ուր ոչ մէկ կրօնական կեանք չի կրնար շարունակուիլ, ոչ մէկ եկեղեցի — մերինը մանաւանդ — չէ կարող տևել, եթէ չունի իր մէջ բարձրագոյն կրթութեամբ զօրացած հոգևորականներու կարևորութիւ մը։ Այս բանն է որ կ'ուզէ մեզի ըսել ԶեկոնիՅոնիՄը, մատը ճիշդ վերջին վրայ դնելով։ Հարցը նոյնիսկ բարեկարգութեան խնդիր չէ եկեղեցիին համար, այլ գոյութեան խնդիր։ Անգէտներ, անուաներ չէ արգէն որ մինչև ցարդ տարին եկեղեցիին գործը իսկ ասկէ վերջ մանաւանդ, երբ մարդկային իրականութեան մէջ ամէն շարժում լոյսով և զիտութեամբ կը կատարուի, ազէտներ չէ որ պիտի քաշեն եկեղեցիին, ազգին հոգևոր՝ այսինքն ամենէն կենսական պարտականութիւններովը ծանրացած սայլին նուիրական բեռը, մեր փրկութեան տապանակը։ Սկզբունքի այդ կէտը անառարկելի է, ոչ ոք պիտի յիմարանար հակառակը պնդելու համար։ այս մասին չէր հետևաբար որ պիտի լինէր մեր խօսքն ալ հոս։ Կատարելապէս համաձայն՝ հոգևորականներու Յեղի մասին ԶեկոնիՅոնիՄի դրած պահանջին, պէտք է հետամուտ ըլլալ իմանալու միայն թէ ի՞նչպէս և որո՞նց միջոցաւ հնար պիտի լինէր զոհացում տալ արդարեւ այնքան անտեղիտալի այդ պահանջին։ Աւելի մօտ երթալու համար խնդրոյն, պէտք է հարցնել թէ երուսաղէմ և Անթիոիոս, որոնց ամենէն աւելի անշուշտ կ'ուղղուի այսպիսի պարագայի մը մէջ ամէնուն նայուածքը, ի վիճակի՞ են լծուելու այդպիսի ծառայութեան մը։

Արդար ըլլալու համար պէտք է ըսել թէ այդպիսի մի գործ մեր մէջ այժմ եթէ ոչ այլամերժաբար, այլ զխտուորապէս այս երկուքէն միայն կարելի պիտի ըլլար ստուգել սպասել, առանց նկատի առնելու պահ մը այն դժուարութիւնը զոր ունին երկուքն ալ, մին Ս. Տեղեաց ազգային իրաւանց պահպանութեան համար անհրաժեշտ ներքին պարտականութեանց երեսէն, և միւսը՝ իր դեռ տնտեսապէս վտիտ և կազմապէս անբաւական դրութեան հետևանքով։ Ենթադրելով նոյնիսկ սակայն թէ անհնար չըլլար այս անպատեհութիւնները որևէ կերպով դարմանել իրենց տեղւոյն վրայ, խոստովանել պէտք է դարձեալ թէ գործը, ոչ թէ լոկ այդ հաստատութեանց հետ կապուած պատճառներով, այլ ինքնին, այսինքն իր բնութեամբը ունի շատ լուրջ դժուարութիւններ։ Նիւթականին չէ որ կ'ուզենք ակնարկել, այլ շատ աւելի կարևորին։ Բացի արևելեան քրիստոնեայ փոքրիկ ազգերէն, որոնց մէջ մենէ ետքը կու գան Ղպտինները, Ասորիները և Հայէշները, բոլոր միւսները, մեծերը և փոքրերը, բիւր անգամ աւելի բարեբախտ են այդ մասին քան զմեզ։ անոնք ունին արևմտեական և իմացական ամէն կերպ ոյժ՝ զոհացում տալու համար հոգևորականաց բարձրագոյն կրթութեան պէտքին։ Ինչ որ կարելի է ընել նպատակայարմար բարձրագոյն ուսումնարաններով կամ աստուածաբանական համալսարանական դասընթացներով միայն։ Մեր մէջ, ուր միմիայն պետական հովանաւորութեան տակ հնար պիտի ըլլար իրականացնել այդպիսի ձեռնարկ մը, կը հասկըցուի թէ ի՞նչ անկարելիութեան է որ պիտի ընդհարէինք։ Լսած ենք թէ Հայաստանի առաջին հանրապետութեան օրով, կրթական նախարարը ծրագրեր

էր եկեղեցադիտական բարձրագոյն գօլէնի մը առաջարկ ներկայացնել իշխանութեան, բայց արգիլուել էր կռուակցութեան վերին խորհուրդէն. դժբախտ ախտանշան արդարեւ: Մեր համազգի կաթողիկոսներն ու Բողոքականները չափով մը կը զոհացնեն իրենց այդ կարիքը, դաւանական խոչընդոտներ չունենալով լիապէս օգտուելու համար կաթողիկէ և Բողոքական համալսարաններէն: Մեզի համար ոչ այնքան զգացումը որքան մեր իսկական պէտքին գիտակցութիւնը պիտի չթողարէր զայն: Հոգեւոյս Բարդէն Վեհ.ը Ամերիկա իբր քարոզիչ և Տեղապահ պաշտօնավարած միջոցին զաղափար ունեցաւ կերպ մը գտնելու այդ մասին, համաձայնութիւն ձեռք բերաւ տեղւոյն եպիսկոպոսական մէկ համալսարանին հետ, որ հայ ընծայացուներ հետևին դասընթացքին իբր հայ ժառանգուորներ, կարգադրելով նոյն ատեն որ ինք և ուրիշ հայ ուսուցիչներ նոյն հաստատութեան մէջ անոնց աւանդեն հայադիտական բարձր ուսումները: Այդ ժրագիրը կարելի չեղաւ իրականացնել այն ատեն, միմիայն՝ որովհետև հայ երիտասարդներէն չներկայացան ընծայացուներ: Բայց մենք վստահ ենք եթէ իրականանար իսկ, ամենէն առաջ ձեռնարկողը պիտի մնար անկէ դժգոհ:

Անհրաժեշտութիւն է որ հայ հոգևորականը հայ միջավայրի և հայաշունչ միջնորդութիւն մէջ ստանայ իր ուսումնի ու կրթութիւնը, մինչև ամենէն բարձրագոյն աստիճանին մէջ, և յետոյ, լրացուցիչ ընթացքի մը համար լոկ, հետևի Եւրոպական համալսարանական եռամեայ ընթացքի: Իսկ այդ բանը յաջողցնելու համար պիտի առաջարկէինք, եթէ երազական չհամարէին մեր մտածումը, Եւրոպայի և Ամերիկայի հայաշատ վայրերուն մէջ ջանալ հաստատել հայ-կրօնական երկու բարձրագոյն ուսումնարաններ. հակառակ պարագային, ինչ որ կը կարծենք թէ վերջապէս աւելի իրատեսական թելադրութիւն մը պիտի ըլլար, ի զործ դնել բովանդակ կարելիութիւնները, այսինքն Ճրառնալ զամենայն անհնարինս», բարձրացնելու համար Երուսաղէմի և Անթիլիասի ժառանգաւորացի և Ընծայարանի դասընթացքը շատ աւելի քան ինչ որ եղած էր երբեմն Էջմիածին և Արմաշ, և յաջողագոյնները ղրկել Եւրոպա, վերև առաջարկուած լրացուցիչ ընթացքը կատարելու համար:

Բայց հոս վտանգ մը կայ, զոր ներելի չէ անտեսել: Կ. Պոլսոյ Յունաց Պատրիարքը՝ Նոաքիմ, եկեղեցականաց բարձրագոյն կրթութեան մասին Օրմանեան Պատրիարքի հետ խօսած ատեն, ըսած էր անոր. «Զգուշացէք Եւրոպայայ կարգի ուսանողներ ղրկելէ. կամ հոն կը մնան անոնք, կամ հաւատքնին հոն կը ձգեն, և կամ կը վերադառնան իրենց ժողովուրդին պէտքին և Եկեղեցիին ոգւոյն հետ աններդաշնակ մտայնութիւններով. բայց խնդիրը կը փոխուի՝ եթէ Եւրոպայի մէջ ունենաք վանատուն մը, հոն ուր յարմար պիտի նկատէք որ կատարուի անոնց կրթութեան զործը. փորձառու հոգևորական մը ղլխաւոր կը կարգէ հոն իրենց վրայ, և ուսանողները կ'ապրին այնտեղ անոր վերահսկողութեան ներքև և իրենց դասընթացքը կը կատարեն անոր պատասխանատու առաջնորդութեամբ. այն ատեն բարիք միայն կարելի է սպասել անոնցմէ»: Օրմանեան Պատրիարք շատ կը զնահատէր Նոաքիմի այս տեսութիւնը: Եւ արդարև անոր խօսքերուն վերջին մասին մէջ մատնանշուածը միակ կերպն է որ կրնայ լուծել մեզի համար համալսարանական լրացուցիչ կրթութեան հարցը:

Առանց Եւրոպայի մէջ սեպհական հաստատութեան մը, օթեանի մը կամ վանատունի մը, պէտք չէ խորհիլ իսկ այդ կերպին վրայ. Էջմիածինէն Գերմանիա ղրկուած հախաբարանականներէն վերադարձողները շատ աւելի պիտի լինէին եթէ զործը այս եղանակաւ կարգադրուած ըլլար: Վիեննայի Միխիթարեանք պիտի չկարենային լինել ինչ որ են՝ եթէ այլուստ, զոր օրինակ Ռեհելքէն ղրկուած լինէին իրենցները, և հոն չունենային սեպհական վանք. նոյնպէս Վենետիկեանները և Գօլէճականները, եթէ Հռոմի մէջ յատուկ ծառն չունենային, կամ եթէ Վատիկան իրենց համար վանատուն տրամադրած չըլլար: Մեր անձնական իզձը, այլք կրնան լսել երազն է Երուսաղէմատուն մը ունենալ Եւրոպայի մէջ այդպիսի նպատակի մը համար, և կը հաւատանք թէ ոչ միայն այս Մայրավանդուց կրթական մակարդակին, այլև Հայ Եկեղեցւոյ հոգեւոր սիւնաց բարձրագոյն զարգացման տեսակէտով անկշռելի օգուտ պիտի յառաջ գայ այդօրինակ տնօրէնութենէ մը: Ու կը խորհինք թէ այդպիսի հայ ազգային եկեղեցատուն մը պէտք է հաստատուի այնպիսի վայր մը, ուր կարելի ըլլայ կատարել կաթողիկ և Բողոքական ազգեցութիւններէ գերծ աստուածաբանական ազատ ուսում մը, առ ոտս այնպիսի ուսուցչապետներու, որոնք, դասնական կաշկանդումներէ ազատ, կարենան ըմբռնել և զնահատել մեր Եկեղեցւոյ վարդապետական ոգին, ինչ որ այնքան զեղեցիկ կերպով կ'ընէին անոնք, որոնց մօտ ուսան էջմիածնի համալսարանական վարդապետները:

Նսխանական, երկրորդական և բարձրագոյն ընթացքները կատարել Երուսաղէմի, Անթիլիսսի կամ նման կրօնաստաններու մէջ, լաւագոյն կանոնաւորութեամբ և հայ եկեղեց սղիտութեան և հայազիտութեան առաւելագոյն պատրաստութիւններով. իսկ լրացուցիչ ընթացքի համար օգտուիլ Եւրոպական միջոցներէ. առայժմ չի կրնար ըլլալ հոգեւորականութեան Յենգին խնդիրը լուծելու համար աւելի զործնական եղանակ մը:

(«Սիւն», 1938 Մայիս)

ԹՈՐԳՈՐ ՊԵՏՐԻԱՐԲ

(Շարունակելի՝ 7)

